

The background is a collage of four distinct images. The top-left corner shows a dense forest of evergreen trees. The top-right corner features a pale, crescent moon against a light, hazy sky. The center and right side are dominated by a large, dark, craggy rock formation with some sparse vegetation. The bottom-left corner shows a misty or foggy forest scene. The bottom-right corner depicts a body of water with white-capped waves.

HÄXPROCESSERNA PÅ TJÖRN

1669-1672

Michaela Larsson

HÄXPROCESSERNA PÅ TJÖRN

1669-1672

Jag växte upp på Tjörn. Men jag hörde aldrig talas om några häxprocesser fastän att minnen från dem omgav mig. En slags kollektiv amnesi; stoft endast minimalt existerande genom misogynna myter och skrock.

När jag, tretton år efter att jag flyttat från ön, började läsa de bohuslänska trolldomskommissionerna insåg jag att häxprocesserna ju utspelade sig på Tjörn, södra Orust och närliggande småöar.

Alla platser kände jag igen. Berget som kallades Blåkulla kunde jag se från mormors och farmors fönster på Åstol. Platserna där kvinnorna var bosatta. Fängelset som låg på Marstrand, dit jag åkte med båt som barn.

Häxprocesser är sällan allmän kunskap och kännedom. Det borde de vara. Så jag gav händelserna en Wikipedia-artikel, försökte få till stånd en minnessten, ställde upp på en intervju i en lokaltidning och började att släktforska.

Michel-Rolph Trouillot lärde mig att historien består både av det som hände och det som sägs om det som hände. För mig handlar folkbildningen ofta om att ge röst åt de som inte tidigare haft röst; levandegöra alternativa berättelser.

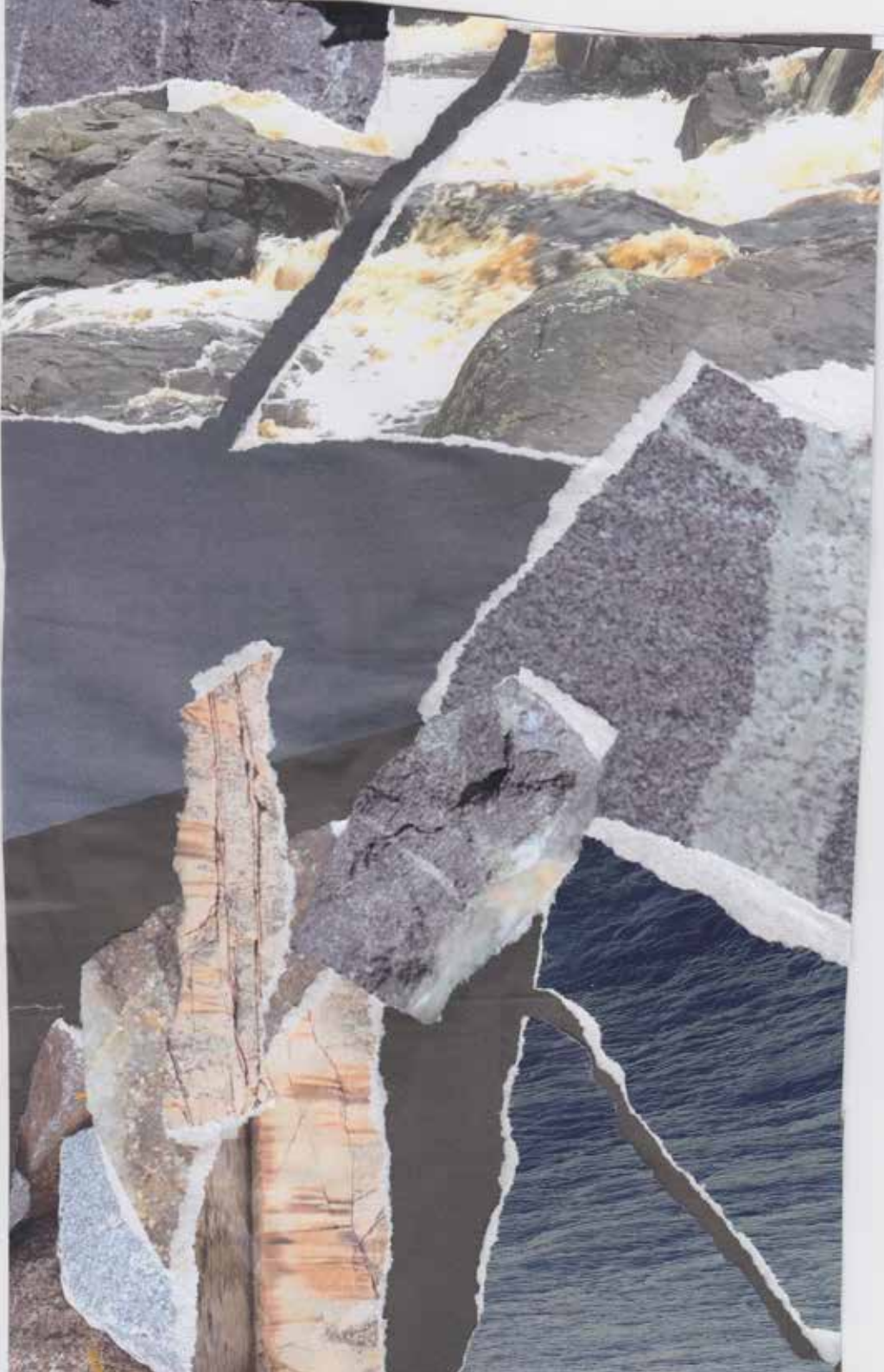
Det är även syftet med detta zine. Jag har ju växt upp och vandrat i samma bergiga fotspår som dessa kvinnor. Ibland känner jag igen mig själv i deras utanförskap och frustration som framkommer i trolldomskommissionerna. Vi är sammankopplade i hjärta och kropp.

Dessutom motiverades jag oändligt av att vilja förstå dessa häxprocesser ur den politiska teori, marxismen, som gett mig en sammansatt världsbild.

Marxismen ledde mig till häxprocesser på nytt. De blev så mycket mer intressanta att förstå ur ett politiskt, ekonomiskt och materiellt perspektiv snarare än ett ensidigt religiöst.

I den bemärkelsen hoppas jag att jag har bidragit till att utveckla förståelsen för varför just Malin Ruths och andra kvinnor med henne anklagades för trolldom. Att det finns förklaringar bortom Hin håle och det vi generellt fått lära oss om häxprocesser.

Att förstå häxprocesserna på Tjörn bidrog också till att jag kunde förstå ön och upplevelser i min egen uppväxt lite, lite bättre. Vi är alla döttrar till kvinnor som samhället hatat. Det måste man förstå.

Ön.

Ön är täckt av gråvacka, tonalit, granit och amfibolit. Tonaliten uppstod för drygt 1600 miljoner år sedan när magma stelnade i jordskorpan.

Ön är täckt av ljung. Lava. Tång. Manet. Brännande solnedgång. Stelnad eld.

Ön är täckt av salt. Salt hav. Mörkt hav. Lika mörkt som himlen. Eller helvetet.

Det här minns jag: berg, salt hår, kyrkan, sånger, böner, bibeln, brännmanet, blåstång, drömmar, mardrömmar, sommarkvällar, fräknar, skogaholmslimpa, en flytvästkräm i båten, lukten av ishall, rädsla för att bli vuxen, längtan efter att bli vuxen, rädsla för att bli som dom: kvinnorna, haggorna, häxorna.

**Kyrkorna står tätt på Tjörn.
Pingströrelsen, Jehovas
vittnen och framförallt
missionskyrkorna syns i
varje fiskesamhälle.**

**Elim, Betel, Betania. Alla
väckelserörelser lika säkra
på att de har rätt och alla
andra fel.**

**Under 1600-talet
präglades ön av folktro
och gammalkyrklig
kristendom. Senare
syntes även inslag av den
stränga och dogmatiska
väckelserörelsen
schartauanismen.**

Stillbild ur Häxan, 1922.

Vi zoomar ut.

1600-talet var seklet för den vetenskapliga revolutionen och dess fäder. Här kopplades kvinnan samman med en bångstyrig natur som man fruktade.

Maskiner, industrialism och positivistiska metoder blev sätt att kontrollera naturen – och kvinnan. Nu skulle världen rationaliseras och kroppen mekaniseras.

Dualismer mellan kvinnor och män cementerades. Kvinnan blev hans negation.

Han: upplysningens ljus, förnuft och framsteg.

Hon: mörkret, Satan, månen, vilden. Den Andre att vara rädd för.

Måseskärs fyr vid Kåringön.
Omkring 1880.

Vi zoomar in.

Bohuslän var krigshärjat och blev svenskt först i och med freden i Roskilde 1658.

Under den här perioden omvandlades Sverige från ett feodalt bondesystem till handelskapitalism. Här formerades även den moderna och centraliserade statsmakten.

Nu reglerades handeln, som förbjöds i små hamnar. Bönder kunde inte längre segla till Danmark med sina råvaror från mindre vikar, när Göteborg blev hamnen före alla andra hamnar.

För människorna på Tjörn innebar detta svält, fattigdom och befolkningsminskning.

1666 skrev allmogen på Tjörn en besvärsskrivelse till riksdagen:

"Dessliques begiära och allmogen underdånigat, att när så hendher nogen uthfattigh bondde som sitter for gårdz: bruk, och förmedelst stoor armod och fattigdomb skuld, icke förmår tillfyllest at betahle dee extra ordinarie hielper, uthen medh noget theraf kunde resterra och jnnestå, att den eller dee, anten han är skatte- eller cronebonde måtte tillåttas at gifua sig an på häradtztingen och derom sin armod och fattigdomb taga tingzwittne, och sedan när samma tingzwittne af Gouverneuren åhr gillat oeh godt kiänt, den förarmade då dereffter uthi cronones rekninger måtte blifua till afkortningh förd, hluilcket också alltid uthi dee danskis tijdh, hafir warit brukeliget."

Ön är också täckt av lukten av sill.

Sillen – runtom i Öresund, Skagerrack och Kattegatt – har varit helt avgörande för Tjörns ekonomi och näringsliv.

Det var en av de mest värdefulla varorna i den hanseatiska handeln under den framväxande handelskapitalismen.

- 1 Härön, Klövedal socken
- 2 Stenkyrka socken
- 3 Sötången, "Bränneberget"
- 4 Stora Brattön, "Blåkullen"
- 5 Karlstens fästning på Marstrand

Sill simmar i stim. Ibland långt bort från kusten, ibland närmre. När stora sillstim går nära kusten utgör de en så kallad sillperiod.

En av de åtta stora sillperioderna var mellan åren 1660 och 1680 – under samma period som de mest koncentrerade häxprocesserna pågick.

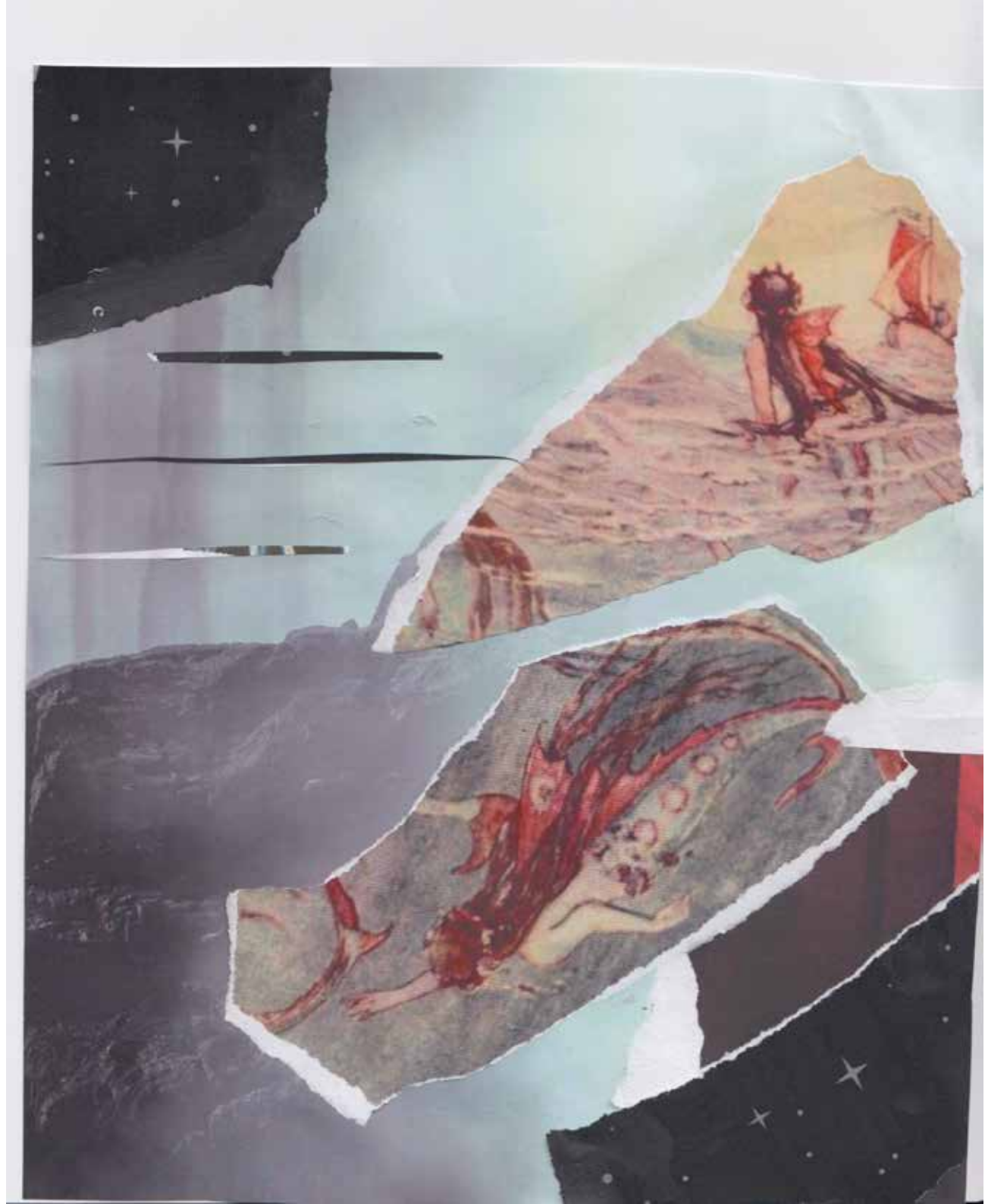
En tid när fiskare drog upp lass av sill.

Man kan tänka sig att ett liv av generell svält och fattigdom som plötsligt kontrasterades med högre inkomster bidrog till sociala spänningar bland de boende vid kusten.

**Det könsbaserade förtrycket
skar allt djupare genom
samhället. Här, under
mitten av 1600-talet, fick
Sverige den strängaste
sexuallagstiftningen i Europa.**

**När all utomäktenskaplig
sexualitet kriminaliserades,
och när äktenskapet
blev ny samhällsnorm,
stigmatiserades många
grupper av kvinnor:
prostituerade, nuckor, änkor,
ogifta och ogifta mödrar.**

**Det var viktigt att cementera
en strikt könsdualistisk
kärnfamilj, med modern och
barnen i hemmet och fadern
som ekonomisk försörjare.
Att kvinnor på olika sätt
reproducerade arbetskraften
gav nämligen stabilitet till
kapitalet.**

**Sägnerna på Tjörn
kretsade kring havet,
sjöjungfrur, olyckor,
oväder, djävulen, häxor
och trolldom.**

**När en kvinna råkat trampa på
ett fiskenät på land innebar det
fiskeolycka. Då gav sig fiskarna
inte ut till havs. Så resonerade man
ända inpå 1900-talets andra hälft.**

Poster till filmen *The Lighthouse*, 2019.

Trolldomsanklagelserna på Tjörn kretsade kring tre teman:

1

Förgöring*

Flera kvinnor – däribland Malin Ruths och Malin på Härön – anklagades för att ha förstört fisket, skutor eller tillgången på sill. De anklagades alltså för hindra Tjörns huvudsakliga produktion: fiskenäringen. Malin på Härön avled 1669 under förhör, i Karlstens fästning på Marstrand, på grund av svår tortyr.

2

Läkekonst

Helga i Pilanna anklagades för att ha gett smärtstillande läkemedel till kvinnor vid förlossning. Även Malin Ruths anklagades för läkekonst, varpå hon svarade att hon "haver gjort hundrade människor gott och ingen ont". Båda kvinnorna avrättades genom halshuggning och bålbränning den 27 januari 1672 på Sötången tillsammans med sex andra.

3

Reproduktion

Anna i Holta anklagades för att ha gjort en man impotent. Anna torterades svårt och angav då Ragnille Jens Swenses. Anna hängde sig i fängelset, Karlstens fästning, den 4 juli 1669.

*Förgöring, även kallat maleficium, är fysiskt skadande. Som att förgöra grödor eller fiskbestånd.

Även diabolism, djävulsdyrkan, är ett återkommande tema.

Dock tolkar jag diabolismen som snarare en hinna eller fernissa över de mer pragmatiska skälen för trolldomsanklagelserna.

Religiösa motiv legitimerade, men låg inte ensam till grund för, varför specifika personer anklagades för specifika handlingar.

Häxprocesser är knutna till samhällsförändringar. De sker i samband med demografiska, religiösa, filosofiska, ekonomiska omdaningar och skiften.

Jag fastnade direkt för berättelsen om Malin Ruths. Hon anklagades nämligen för att ha "dragit sillen från land", vilket var ett brott mot näringslivet. Man sa att hon satt kopparhästar i vattnet, vilket förstört fisket. Nota bene, detta var under en sillperiod när sillen äntligen gick till igen. Malin Ruths anklagades alltså för att hindra Tjörns främsta produktion och därmed kapitalets expansion.

Den första i Bohuslän som utpekats som trollpacka, Anna i Holta, angav Ragnille Jens Swensis. Ragnille angav i sin tur, i samband med ett vattenprov 7 juli 1669, Malin Ruths. "Malin Ruthz haver varit en trolldiefuell (trolldjävul) så länge världen har stått."

Malin Ruths (ibland Ruthz) föddes år 1591. Jag försökte finna henne i kyrkböckerna, men fann inga från denna tid. Malin Ruths levde som änka, maken hette Niels Ruths.

Malin var kunnig inom läkekonst och anklagades även för detta. Genom den årslånga rättegången, med vattenprov och svår tortyr som gjorde henne orörlig, döv och nästan blind, nekade hon till alla anklagelser. Om läkekonsten sa hon att hon "haver gjort hundrade människor gott och ingen ont".

Malin Ruths avrättades genom halshuggning och bålbränning på Sötången 27 januari 1672.

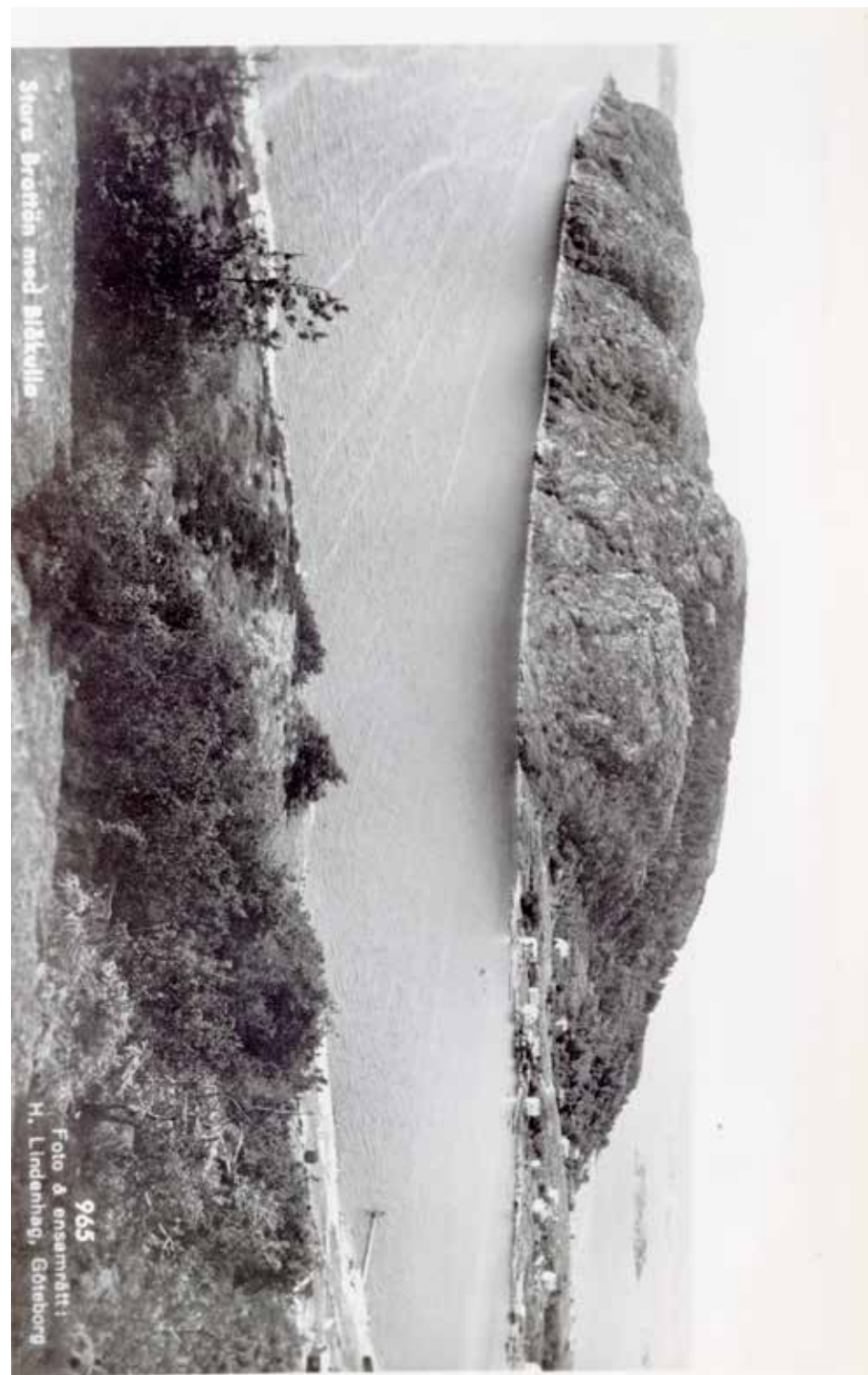
Brattön är en ö i Hakefjorden utanför Tjörn, synlig från södra kusten med sina 131 meter över havet. Den högsta punkten är namngiven Blåkullen.

Brattön, Bratøen, nämns tidigt i olika skrifter som Blåkullen och Blåen, bland annat av reformationens förkämpe i Norden biskop Jens Nilssøn 1574.

Min farfar pekade i riktning mot Brattön från hans husfönster på Åstol. Jag tror knappt att han tittade dithän.

Hit sa man att trollpackor färdades för den årliga häxsabbaten. Ett fyrtiotal människor erkände under förhör sin vistelse på Brattön.

Myterna om Brattön som ett Blåkulla dit häxor – kvinnor – åkte kring påsk var livliga långt in på 1900-talet.

Utdrag ur trolldomskommissionen 1669-1972:

"Än frågades Ingri Dinnes om hon icke hade varit med Ingri Jutes på Brattön. Hon sade, Nej, hon var där aldrig. Sedan sade hon att en kvinna som bor på Brattön gav henne en gång mjölk, smör och bröd."

"Ingri Dinnes blev inkallad att konfronteras med Ingri Jutes, som övertygade henne i ögonen, att hon varit med henne på Satans möte på Brattön, och där drucko de ut en Potta Öl och Wijn, och hon red på en get. Kyrkoherden Hr Lars förmante Ingri jutes säga sanningen. Då repeterade hon sin förrige bekännelse Men Ingri Dinnes förnekade till allt detta. - Än mera bekände Ingri Jutes, att Satan låg en gång hos henne; rätten frågade vad Satan sade till henne, om att hon gick till kyrkan och hörde Guds ord. Hon svarade: "Han badh henne intet anse dhet"."

Bohuslän följde fortfarande dansk lag, där tortyr var vanligt förekommande. Rätten använde vattenprov, viktprov och tårprov vilket den svenska trolldomslagen formellt inte tillät.

De flesta genomgick vattenprov. Kvinnans händer och fötter bands korsvis över bröstet, innan hon kastades i kallt hav.

Om hon flöt ansågs detta bero på en djävulspakt. En lätt kvinna kunde, menade man, flyga till Blåkulla. Om hon sjönk ansågs hon vara oskyldig.

Bland de som genomgick vattenprov fanns: Gertrud Corporals, Per Larsson, Börta Per Holländers, Börta Pärs, Malin Ruths, Kirstin Swensdotter, Ragnille Jens Swenses, Anna i Holta, Helga i Pilanna, Ingeborg Slakters.

Alla som genomgick vattenprov flöt.

”I lika måtto flöt ock Helga i Pilanna som en Gås”.

De sju dödssynderna – Vrede (1306) av Giotto Di Bondone.

Stenkyrka, 1902.

Helga i Pilanna var en bonde och fiskare i Klövedals socken. Efter att hennes make gått bort fortsatte Helga att driva gården och fisket. Hon var självförsörjande, bar byxor och levde på ett sätt som var ovanligt för kvinnor.

Helga ansågs mycket provocerande, inte minst av den godsägare – en av skandinavians mest förmögna kvinnor Margareta Huitfeldt – under vilken hon arbetade.

Aft bära byxor var acceptabelt för adliga kvinnor, men inte för kvinnliga bönder och fiskare då det signalerade auktoritet. Helgas byxor, som man hävdade var magiska, skulle komma att användas som bevis för att hon var en trollpacka.

Helga anklagades även för att ha tillhandahållit smärtstillande läkemedel till kvinnor vid förlossning, samt att ha haft ihjäl sitt eget barn.

Efter tortyr erkände Helga att hon ridit på en fölunge till Satan på en hed i Stenkyrka socken.

Helga i Pilanna avrättades genom halshuggning och bålbränning på Sötången 27 januari 1672.

Även män brann. När världen rationaliserades passade människor som ägnade sig åt folkmedicin, animism och andra naturnära praktiker inte in. Man var rädd för naturen och häxans möjliga kontakt med den.

Det här var människor som hade kunskaper om örter, växter, djuren, månens cykler, kroppen och alltings ekosystem. Detta levnads- och kunskapsmönster bland anklagade kvinnor, och i vissa fall män, återfinns runt om i världen.

Ett annat skifte var att så kallade jordemödrar inte längre fick vara barnmorskor. Kvinnor förlorade reproduktiva rättigheter, trängdes ut från medicinen och läkaryrket, och abort förbjöds.

”Människans herravälde över naturen” legitimerade häxprocesser och kapitalets expropriering av land, utrotning av ursprungsbefolkningar och exploatering av naturresurser.

Stormmotiv, Bohuslän.

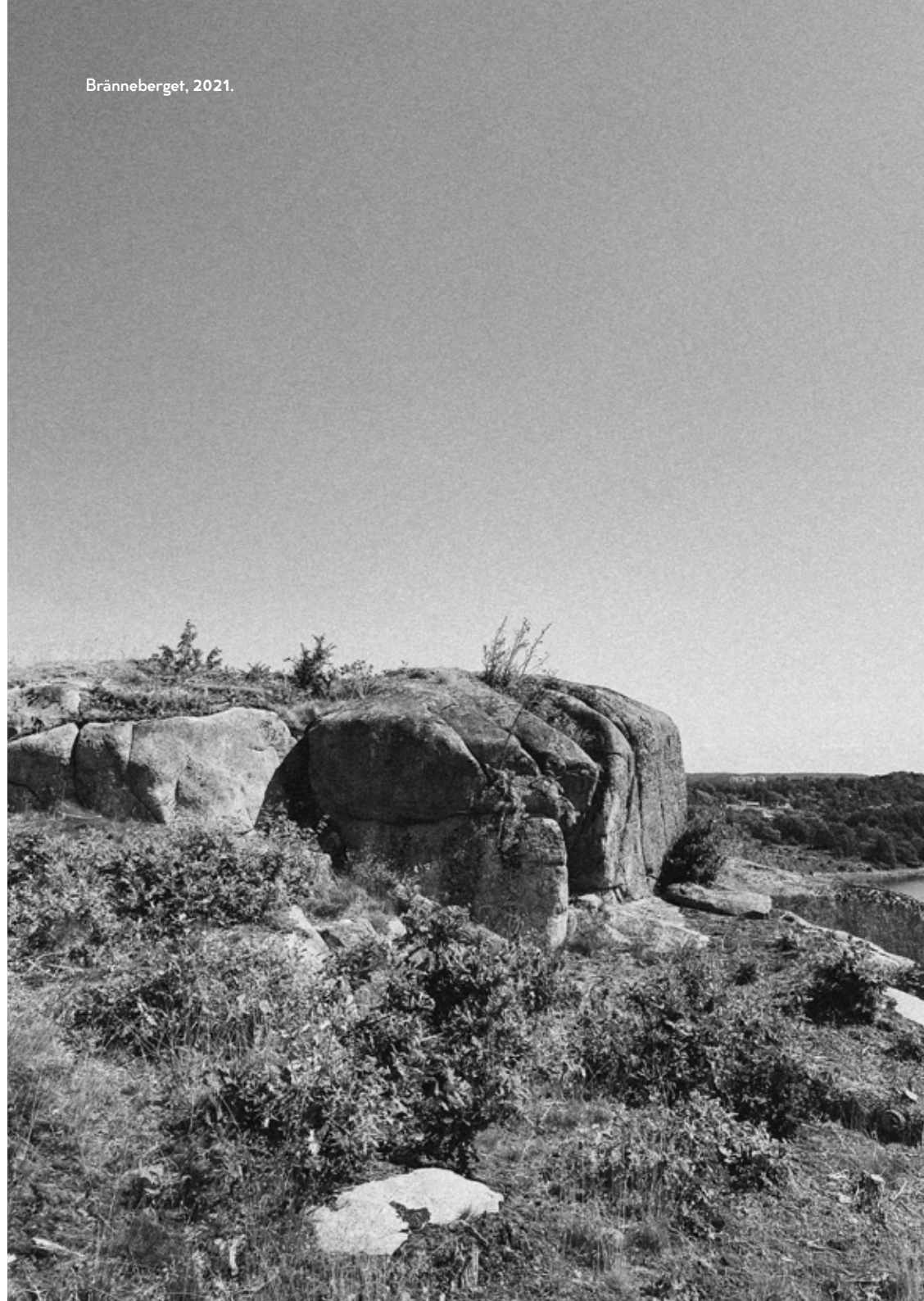
En kall och mörk januaridag vandrade åtta trolldomsanklagade upp för stigen, som idag ligger vid Brattvägen och Trollyckan (tidigare kallat Brännebergsbacken).

Klacken på berget i Sötången utkristalliserade sig genom snön. Elden var redan tänd; den syntes från fastlandet.

Häradshövding Peter Drachman, befälningssman Anders Larsson, präst Anders, kyrkoherde Matthis och capellaner Wincent och Jöns var på plats.

27 januari 1672 avrättades åtta personer – Malin Ruths, Helga i Pilanna, Pär Madzen (trollkarl), Ragnelle i Lösbo, Kjerstin Swen Sneckers, Börta Cornelius, Ingrid Jutes och Börta Pärs – genom halshuggning och bålbränning.

Platsen är inte uppmärkt och saknar minnessten.

Häxprocesser – inte bara på Tjörn – sker i övergången till ett kapitalistiskt produktionssätt och har i grunden ekonomiska och politiska incitament.

Det var vad Silvia Federici sa.

Hon sa att kvinnors reproduktion och sexualitet placeras i centrum av den ekonomiska omdaning som sker – inte främst av symboliska skäl utan av pragmatiska. Kvinnan anklagas för att på olika sätt hindra kapitalet.

Tack Silvia Federici för din bok Caliban and the witch (2004). Den förändrade min syn på häxprocesser och utvecklade mitt politiska tänkande.

Mer om häxprocesser:

Essä om häxprocesser (ljud)
Krakelpodden

Essä om häxprocesser (text)
asynkroner.com

Intervju: Här avrättades häxorna på Tjörn
Lokaltidningen STO

Häxprocesserna på Tjörn
Wikipedia

Häxprocesserna i Malmö
Wikipedia

Förutom Silvia Federicis **Caliban and the witch: Women, the Body and Primitive Accumulation** rekommenderar jag Åsa Bergenheims **Den liderliga häxan: häxhammaren och de svenska häxprocesserna**, Carolyn Merchants **Naturens död: kvinnan, ekologin och den vetenskapliga revolutionen** samt Donna Reads dokumentär **The Burning Times**. Vill du ha en genomgång av häxprocesserna på Tjörn har Göran Malmstedt skrivit **Förmoderna föreställningar och bohuslänska trolldomsprocesser 1669-1672**. Alla källor kring häxprocesserna på Tjörn, inklusive trolldomskommissionerna, hittar du i dess **Wikipedia-artikel**.

I Bohuslän anklagades minst 49 personer och minst 28 personer avrättades. Ytterligare 9 kvinnor avled i fängelse under tortyr och förhör. Andra källor menar att runt 40 personer avrättades.

Tyvärr har en liberal och androcentrisk historieskrivning uteslutit många berättelser från och av arbetarklassens och kvinnors liv. Det finns mycket vi aldrig kommer att få veta.

Detta zine finns att ladda ner och skriva ut via krakelkrakel.com/material

